

“ЕЛІТАРНІСТЬ” У ХАРАКТЕРИСТИЦІ ЗЛОЧИНІВ*О Когутич І., 2014*

У контексті проблематики судочинного пізнання злочинів проаналізовано поняття “еліта”, його походження, ознаки, види, прояви тощо. Після цього у межах подальшого диференційованого дослідження отримані узагальнення екстрапольовані у розкриття сутності феномену “елітарний злочинець”.

Ключові слова: еліта, злочинець, особа злочинця, криміналістична характеристика злочину.

I. Kohutych

“ELITISM” IN THE CHARACTERIZATION CRIMES

The article deals with analyses of the concept of “elite”, its origin, features, types, signs etc. in the context of problems of judicial knowledge of the crimes. Moreover within further differentiated research a generalization are obtained and extrapolated into disclosure of the essence of phenomenon of “elitist offender”.

Key words: elite, offender, personality of offender, criminalistic characteristic of crime.

И. Когутич

“ЭЛИТАРНОСТЬ” В ХАРАКТЕРИСТИКЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

В контексте проблематики судопроизводственного познания преступлений проанализировано понятие “элита”, его происхождение, признаки, виды, проявления и т. п. После этого в пределах дальнейшего дифференцированного исследования полученные результаты экстраполированы в раскрытие сущности феномена “элитарный преступник”.

Ключевые слова: элита, преступник, личность преступника, криминалистическая характеристика преступления.

Постановки проблеми. За будь-якого розуміння сутності поняття “характеристика злочинів” (кримінально-правова, кримінологічна, криміналістична тощо), ніхто не заперечуватиме такий структурний її елемент, як типова інформація про особу злочинця. Своєю чергою, у виокремленні та аналізі тієї чи іншої специфіки цієї особи часто мають значення її соціально-рольові ознаки-характеристики. Серед них є й така – обізнаність про варіанти проявів якої та долечинні наслідки для усього процесу провадження у кримінальних справах має чимале значення в результативності цього процесу. Йдеться про належність особи (потенційного злочинця) до так званої еліти.

Що таке “еліта”, її поняття, походження, ознаки, види, прояви тощо, все це та багато іншого у контексті судочинного пізнання потребує окремого попереднього аналітичного опрацювання. Лише після цього у межах подальшого диференційованого дослідження отримані узагальнення можна екстрапольовати у розкриття сутності феномену “елітарний злочинець”.

Мета дослідження – комплексно проаналізувати поняття “еліта” та доцільність його застосування під час характеристики окремих видів злочинів.

Стан дослідження. Проблема еліт у політичній науці давно й всебічно розглядають різні автори. Ідеї політичного елітизму висловлювали ще Конфуцій, Платон, Н. Макіавеллі, Ф. Ніцше та ін.

У першій третині ХХ ст. розрізнені ідеї елітарності систематизували й узагальнили Г. Моска та В. Парето, яких вважають засновниками науки елітології. Р. Міхельс, Ж. Сорель, М. Вебер сформулювали абетку доктрин, їхні наступники розвинули, переосмислили окремі положення, однак фундаментальні основи залишились незмінними.

Виникнення і глибоке обґрунтування теорій елітарності в Україні пов'язане з В. Липинським та Д. Донцовим. На проблеми еліт звертали увагу такі вчені з української діаспори, як І. Лисяк-Рудницький, Г. Грабович, Я. Пеленський. В Україні, починаючи з 1990-х років, проблемою еліт у тому чи іншому контексті займалися такі сучасні науковці, як: О. Білий, Д. Видрін, С. Вовканич, Б. Гаврилишин, О. Гринів, А. Колодій, І. Курас, Б. Кухта, О. Лазоренко, В. Лизанчук, В. Литвин, В. Малахов, М. Михальченко, А. Пахарев, В. Потульницький, В. Танчер, М. Шульга, Б. Ярош.

Виклад основних положень. Поняття “еліта” виринає у суспільній свідомості в ХІХ ст. як позначка найвищих верств суспільства. Теорія еліт постала на початку ХХ ст. як дисципліна, що розглядає розшарування суспільства у вертикальних співвідношеннях між верствами та класами і вивчає “верхній” прошарок – еліту, тобто дослівно “тих, хто пройшов соціальний відбір і досяг вершин” [15].

Еліта (від франц. *elite* – найкраще, добірне) – сукупність людей, які: 1) вирізняються у суспільному середовищі своїми авторитетом, моральністю, інтелектом, а тому визначаються як найкращі представники суспільства; 2) посідають ключові політико-управлінські позиції у суспільстві та здійснюють владні функції.

Головна функція еліти полягає в управлінні суспільством. Члени еліти посідають переважно стратегічні позиції у різних державних, публічних і приватних інституціях та організаціях, мають найвищий статус у системі стратифікації сучасного суспільства (владні можливості, знання, професійна компетентність тощо).

Еліта сучасного суспільства – структуроване соціальне утворення, яке складається з різних груп, що можуть бути впорядковані за ступенем суспільної значущості. Становище члена еліти в її ієрархії визначається як його індивідуальним статусом, так і суспільною значущістю самої цієї еліти. У сучасному суспільстві можливе не тільки вертикальне просування людей в еліту (з позаелітних груп), а й горизонтальне – з однієї групи еліти в іншу (наприклад, з наукової в політичну, з політичної, економічної у кримінальну тощо).

У розгляді еліти стосовно сфери політики переважно оперують двома близькими, але не ідентичними термінами: “політична еліта” і “володарююча еліта”. Наймісткішим є поняття “володарююча еліта”: це усі групи, які можуть і реально здійснюють вплив на владу.

Володарююча еліта складається з таких елементів: економічна еліта – група людей, яка контролює головні економічні ресурси суспільства: великі власники, можновладці і провідні менеджери фінансово-промислових корпорацій тощо. Вони виступають найвідчутнішою групою тиску на владу, використовуючи для цього як безпосередні контакти з політиками, так і підконтрольні їм ЗМІ та гроші, спрямовані на фінансування партій і виборчих кампаній; військова еліта – генералітет і вище офіцєрство. Вплив на владу визначається концентрацією в її руках значної кількості засобів знищення і людей, готових за першим наказом їх використати, а також мірою мілітаризму самого суспільства; бюрократична еліта – чиновники державного апарату, їх роль і вплив зумовлюється участю у процесі підготовки та реалізації важливих політичних рішень; ідеологічна еліта – видатні діячі культури, науки, представники мас-медіа, що формують ідеологію суспільства і свідомість мас; власне політична еліта включає в себе керівників держави, членів уряду, депутатів законодавчого органу, тобто тих, хто безпосередньо приймає політичні рішення на державному рівні. У ширшому трактуванні до неї зараховують і політичні фігури середньої ланки, значущі для регіональної політики. Враховуючи трактування політичної еліти як одного з елементів володарюючої еліти, їй можна дати таке визначення: це певна група суспільства, яка концентрує у своїх руках державну владу і відповідає за вироблення стратегії розвитку усієї системи.

Якщо взяти загальні критерії поділу еліти в Україні, то її, крім іншого, можемо прагматично поділити на ту, що “керує”, та на ту, що “гідна керувати”, але її не допускають до влади. Так є в Україні, і так буде доти, доки не стануть законослухняними і уряд, і депутати, і громадяни [19].

Щодо управлінської еліти, то доречно зауважити, що в Україні немає тієї бюрократії, яка складається з висококваліфікованих представників розумової праці з розвинутою станомою честю, що забезпечує бездоганність їхньої діяльності. Характерною рисою сучасної української еліти є не тільки глибокі ідеологічні розбіжності між різними її фракціями, але й наявність істотних регіональних розбіжностей, що шкодить консолідації суспільства, виконанню завдань державотворення.

Причина суспільної неефективності сучасної української політичної еліти – не у відсутності знань і умінь, а в тому, що вона не має потреби брати до уваги інтереси суспільства. Така потреба може диктуватися або моральними засадами еліти, або механізмами її політичної відповідальності, або тиском громадянського суспільства. Мораль колишньої номенклатури та нової буржуазії такої чесноти, як служіння суспільству, не передбачає, а двох останніх чинників в Україні поки що немає.

Наступна еліта може бути благородною (“ми не такі, як вони”), а може не бути. Українська пострадянська еліта обрала друге. Вже з кінця 1990-х років у діяльності частини політичної еліти стали посилюватися авторитарні тенденції. Переважна більшість парламентських та президентських виборів мали далеко не демократичний характер (передусім через застосування владою адміністративного ресурсу та “брудних” політичних технологій). Метою цих дій було поповнення чи часткове “оновлення” правлячої еліти за рахунок лояльних до неї осіб і запобігання посиленню політичної ваги контреліти – опозиції.

Еліта, яка представляє інтереси фінансово-промислових груп, насамперед великих, поставлена перед питанням: як гарантувати недоторканність бізнесу і власності як від переділу, так і від надмірного втручання влади? Частина бізнес-еліти розуміє переваги правових гарантій над силовими і готова “трати за правилами”, а частина політичної еліти – готова встановити ці правила [18].

Формування сучасної правлячої еліти України характеризується зіткненням різних тенденцій, однією з них є чіткіша диференціація еліт за сферами діяльності: в політиці, економіці, культурі, управлінні. Сьогодні відбувається консолідація політичної еліти і посилення апарату президента; основою еліти поступово стає номенклатура, яка тісно пов’язана з бізнесом і директором.

Ще одна тенденція розвитку політичної еліти в Україні – постійна зміна і боротьба “генерацій”, політиків, зв’язки на зразок “клієнтел”, “лобізм” як форма політико-економічного тиску. Відбувається процес зміни поколінь. Цей процес має тенденцію до посилення, тому що бізнесові структури України мають ще “молодший код генерації”. Спільність “генераційної єдності” зумовила те, що політичні змагання тривають тепер у площині генерацій. “Суспільство нагадує багатоденну велогонку: одні падають і сходять з дистанції, інші знаходять в собі сили продовжувати боротьбу після падіння, дехто виходить у лідери” [4].

У вищезначеному контексті цікавим є аналіз соціально-демографічних аспектів кадрового складу апаратів Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, державних комітетів, державних адміністрацій, а також вищих судових інстанцій України, який здійснив президент Міжнародної кадрової академії Г. Щокін. Вагомим показником у цьому аналізі політичної еліти суспільства був віковий параметр. Результати досліджень засвідчили, що більшість представників політичної еліти України мають вік: від 40 до 50 років – 49,5 %, від 50 до 60 – 38,9 %, від 60 і старше – 8 %.

Осіб віком 30–40 років – 3,6 %. Найбільша кількість осіб такої вікової групи працює в Адміністрації Президента України, а найменша – в Кабінеті Міністрів – 0,8 %.

З 875 респондентів, що репрезентували вищу виконавчу владу України, 312 мали технічну освіту, 342 – сільськогосподарську, 106 – гуманітарну, 74 – економічну, 31 – юридичну.

Правляча еліта 1990-х років – це переважно колишні працівники радянсько-партійного апарату, народногосподарський актив за тонкої верстви національної інтелігенції.

Зміни вументальності, свідомості є процесами надзвичайно складними й тривалими, тим паче, коли національна державність формується у реформістський спосіб, тобто еліта пересувається переважно по горизонталі [12].

В Адміністрації Президента України переважають люди з технічною освітою, що зумовлює зосередження уваги правлячої еліти на економічних питаннях. Друге місце посідають юристи – 13,6 %, на третьому перебувають економісти, природничники, гуманітарії – разом 18,1 %.

Але серед української правлячої еліти незначне місце посідає група спеціалістів або тих, хто міг би досконально налагодити механізм управління процесами спадкоємності духовної культури на цьому етапі розвитку нашого суспільства. А це, своєю чергою, призводить до нераціонального та неповного використання духовної культурної спадщини як світової, так і української, до засилля масової культури, до гальмування (свідомого чи несвідомого) процесів духовної творчості внаслідок матеріальної та фінансової скрути, до знецінення загальнолюдських цінностей.

Моніторинг громадської думки засвідчує, що в Україні політичний процес більшою мірою зводиться до політиканства, ніж до політики. Міжкланові та міжпартійні “розбірки” все ще превалюють над державницькими підходами до вирішення політичних, соціально-економічних та ідеологічних проблем [11].

“Головний недолік деяких українських політиків... – це небажання чи невміння обговорювати дійсний стан речей, реальну ситуацію. Замість цього їм властива пристрасть до беззмістовних гасел, з яких не випливає жодних дій. Одні політики просто надають перевагу маніпулюванню громадською думкою і голосами, боячись обговорювати серйозні, значні для суспільства проблеми. Інші – не можуть розлучитися з привабливими для багатьох, але такими, що давно втратили сенс, символами на зразок “комунізму”, що безповоротно відійшов у минуле, чи часто, беззмістовного “націоналізму”.

Свого часу Еврипід поділяв громадян на три класи – багаті, що не приносять жодної користі та завжди жадібні до наживи, бідні, що не мають нічого і яких постійно гризуть заздрощі, та середній клас – міцні власники, “рятівники держави” [22]. Але класифікація цього давньогрецького драматурга хоча й образна, але некоректна. Що стосується багатих – представників бізнес-еліти, то їхня роль у сучасному суспільстві неоднозначна. Сама лише констатація факту проникнення багатих людей до влади мало що дає. Істотним є те, які наслідки такої “інтервенції у владу”: позитивне це явище чи негативне?

Гроші майже завжди втілювали владу, а, значить, диктували політичні чи економічні процеси. Це доволі рельєфно виявляється у період криз, коли суспільством відчутно починають керувати не тільки офіційні, владні структури, але й групи, класи, які мають реальну силу, передусім силу грошей. Наявність капіталу приводить до особливого різновиду влади – економічної, яка не сформована у відповідні інститути і, на відміну від політичної чи військової влади, позбавлена навіть зовнішньої атрибутики. Плутократія, економічна влада і є кінцевим втіленням багатства, накопиченого з головною метою – панувати [17].

Гроші – істотний елемент тиску на політичну владу, бо без них влада не зможе здійснити жодної політики, не зможе забезпечити соціальної рівноваги у суспільстві. Розвиток виробництва, стимулювання малого та середнього бізнесу, фінансування соціологічної сфери, науки, освіти, культури, оборони тощо неможливе без достатніх капіталовкладень. Реальне управління великими грошовими потоками показує реальну владну силу. Недарма вважають, що у системі влад держави “до трьох традиційних її частин – законодавчої, виконавчої й судової влад – доречно додати четверту, грошову” [6]. Саме тому відомий фінансовий магнат Ротшильд казав: “Дайте мені управляти грошима держави, і мені не має діла, хто створює закони” [21].

Однак плутократія не є окремою гілкою влади, вона присутня відкрито чи латентно, опосередковано в кожній з гілок влади. Велика політика розглядається як великий бізнес, який дає можливість “добувати” великі гроші. Вже давно загальноновизнаним є факт, що найприбутковіша сфера людської діяльності – це політика. Адже саме в політиці найчастіше шукають не істину, а прибуток. Вигоди від політики прагнуть отримати не лише можновладці, але й багаті прошарки суспільства. Вони різними способами (від створення лобістських структур, груп тиску у парламенті – до обрання на високі політичні пости) впливають на владні структури, домагаються пільг, режиму якнайбільшого сприяння. У цьому контексті цілком слушним є вислів Т. Кашкарової, що політика в Україні (як і в Росії) – це функція високопоставленого крісла і функція грошей [8].

У суспільстві, де панують товарно-грошові відносини, неминучий вплив олігархів на владу. Йдеться про спрямованість цієї інтервенції плутократів і про певні межі їхньої діяльності, які повинні бути лише у правовому полі. Якщо йдеться про розграбування національних багатств України, вивезення величезних коштів, “зароблених” незаконним шляхом за кордоном (найяскравіший приклад – “справа Лазаренка”), то тут двох думок бути не може. Такому проникненню у владу необхідно покласти край.

Характерна особливість української правлячої еліти, що відрізняє її від європейської, полягає у тому, що в ній малий відсоток жінок в урядових структурах. Не було жінок й у трьох українських урядах, серед голів обласних держадміністрацій, серед голів районних і міських держадміністрацій. Лише в уряді Віктора Ющенка жінка вперше стала Прем'єр-міністром (Юлія Тимошенко).

Для політичної еліти України часів незалежності характерний доволі швидкий процес ротації, пов'язаний з періодичними, але постійними змінами прем'єр-міністрів: П. Лазаренко перебував при владі 11 місяців; Є. Марчук – 12; В. Масол – 11; Ю. Звягільський – 10; Л. Кучма – 12; В. Фокін – 19; Ш. Пустовойтенко – 29 місяців. Така калейдоскопічність призводила до зниження відповідальності і постійної боротьби між різними групами еліти.

Хто, як не представники еліти, повинен демонструвати приклади стосовно реалізації правових знань і правової культури загалом.

Це усвідомлене виконання, передусім державним діячем і правлячою елітою, юридичних приписів, їхнє уміння грамотно користуватися законодавством, чинними нормативними правовими актами, керуватися високими етичними критеріями у державно-управлінській і політичній діяльності, повсякденному житті. Це орієнтованість не тільки і не стільки на свої власні оцінки й інтереси, а на правові й етичні норми в усіх життєвих, а тим більше державно значущих ситуаціях.

Мабуть, ніщо, крім страху перед народом, не може сьогодні змусити вітчизняну еліту дотримуватися правових норм у намаганні отримати владу та в процесі її реалізації [9].

Необхідно погодитися з В. Волгою стосовно того, що "...політична еліта – це люди, відповідальні як за схвалювані рішення, так і за допущені помилки... Головною ознакою народження політичної еліти в нашій країні буде поява законів, які визначають ступінь конкретної, а не розмитой відповідальності, зокрема і кримінальної, кожного представника влади, що претендує на приналежність до еліти" [2].

Зрештою, розуміння правлячими колами ідеї законності, обов'язку та відповідальності, честі й гідності, поєднане із суспільною мораллю, перестає бути межею припустимого способу реалізації державної влади. Не випадково чутливість влади до суспільно значущих проблем і подій, навіть порівняно із радянським періодом, знижується.

Доволі деструктивним за своїми наслідками проявом культури сучасної політичної еліти виступає так добре усім відома родинність, земляцька солідарність та клановість. Протягом усієї нашої політичної історії, яку ми так чи інакше пов'язуємо з демократизацією, керівні кадри добиралися з "найближчого кола" відповідальних осіб, серед родичів, друзів, однокурсників чи просто знайомих.

У сформований вже за суттю олігархічно-клановий прошарок еліти намагаються не допустити нових людей, яких так потребувала молода Українська держава у перші роки незалежності. На основі союзу влади й капіталу склалася внутрішньо однорідна, закрита від зовнішнього впливу каста, склад якої міняється доволі незначно, та й то переважно за рахунок перерозподілу сил різних кланів у самій елітній групі [3].

У цьому контексті є, можливо, суперечливим, однак зрозумілим, обурення О. Забужко: "З інтелектуалів у нас залишилися Мирослав Попович і В'ячеслав Брюховецький. Все, хлоп'ята! Де економісти, політологи, соціологи, де люди, які дійсно чутні, які, біс візьми, розтлумачать, розкажуть нашому напівосвіченому політикуму, що йому робити? Я подумала – якби мене попросили доповнити список інтелектуально впливових людей, мені б самій було важко. Їх не видно і не чути. Тому в списку 100 найвпливовіших людей опиняються бандити, злодії і розбійники. У цьому причина нашої кризи" [5].

На думку Ф. Рудича, характерними ознаками ладу, який створила нинішня правляча еліта, є нехтування суспільними інтересами, безконтрольність, безвідповідальність, непрозорість [20].

Для великої кількості представників владної еліти притаманне цинічно-скептичне ставлення до права, правовий нігілізм, коли соціальна значущість права принижується або зовсім не визнається, коли до закону ставляться як до малозначного й недосконалого регулятора суспільних відносин. "...Із законом не можна поводитися, як з дворовою дівкою. На превеликий жаль, сьогодні ми бачимо всюди в країні таке поведіння з законом, і, на превеликий жаль, це робить перша людина в країні – президент" [1].

Стосовно причин такого стану речей цілком можна погодитись із В. О. Корнієнко, В. В. Добіжем [10]. Так, вони вважають, що, по-перше, демократичні перетворення в Україні не те, що позбавили історично властивого нашій державі змагання між народом і владою, а, навпаки, багато в чому збагатили його. Командно-мобілізаційні методи разом з політичною доцільністю виправдовували волаючі правопорушення, зокрема прав і свобод людини, породили спотворене уявлення про роль партійних ухвал і державних управлінських рішень. Склалася думка, що варто видати директиву – і все буде зроблено. Багато в чому така бюрократична практика збереглася, подолати її доволі складно.

По-друге, правова суперечність і слабкість державної влади. В Україні зберігається неузгодженість загальнодержавних інтересів з інтересами відомств і регіонів, інтересів суспільства, влади, елітних прошарків та конкретного громадянина. Розбіжність інтересів у поєднанні з недосконалістю законів породжують приватновласницьке ставлення до закону – шанобливе на словах і зневажливо-нігілістичне на ділі.

По-третє, подвійні стандарти у практиці правозастосування. Будь-який закон, правило чи інструкція ефективні та поважаються усіма лише за умови, якщо вони є такими для усіх без винятку, зокрема і для представників владної еліти.

По-четверте, безвідповідальність і безкарність, які стали майже системними. Важко назвати приклад, коли посадовця було б покарано за видання нормативного акта, що суперечить Конституції України. Відсутність ефективного механізму залучення посадовців до відповідальності за незаконно ухвалюванні рішення є очевидним. До того ж життя вимагає розробки максимально ефективних правових і організаційних форм контролю діяльності державних органів з боку громадянського суспільства.

По-п'яте, правова неграмотність. Відомі ситуації, коли державні службовці керуються законами та нормами, які давно скасовані. І це тоді, коли професіонал не може не розуміти, що право – це не просто сукупність правил поведінки (норм), що виражають волю та інтереси народу. Це санкціонована державою система цінностей, орієнтирів, принципів, норм і правил, що склалася, з одного боку, суспільними відносинами, а з іншого, – регуляторів цих відносин з метою їх розвитку і встановлення належного суспільного правопорядку.

По-шосте, усвідомлене порушення права, коли владна еліта стоїть не на варті прав і свобод суспільства та його громадян, а найперше захищає свої права на отримання “статусної ренти”. Як підсумок: корупція, хабарництво, несплата податків, бюрократизм стали реальною загрозою національній безпеці, провідним чинником низьких темпів розвитку економіки, поглиблення соціальної диференціації суспільства, утвердження цинізму як норми суспільного буття. Для багатьох представників владної еліти атмосфера корупції, бюрократизму і безладу стала природним місцем безбідного існування.

Соціальне коріння корупції лежить глибоко і полягає у громадянській незрілості еліти, слабкості соціально-економічної і правової системи держави, бюрократизації управлінських відносин, незавершеності будівництва інститутів громадянського суспільства.

Корупція породжує: 1) негативне ставлення до держави і державної служби; 2) створює загрозу демократичним цінностям, підриває авторитет влади; 3) позбавляє сенсу правосуддя; 4) перешкоджає розвитку здорових ринкових відносин; 5) стимулює зростання злочинності. Цинізм утверджується як норма міжособистісних відносин, влада перероджується, руйнуються засади громадянського суспільства.

Загальновідомі розробники теорії еліт Парето і Міхельс вважають, що розвиток суспільств неминуче призводить до ситуації, коли влада опиняється в руках малої групи, яка контролює владу й уникає звітування перед громадянами через системну корупцію. Корупція політичного режиму веде до неефективності управління і занепаду державного устрою загалом. У таких процесах демократія поступово деградує, веде до встановлення олігархії, а влада опиняється в руках невиборних лідерів [15].

Ці самі автори вважають, що позначені назвою “еліта” люди не є моральними чи науковими авторитетами, а зазначена назва не приписує їм якихось ідеальних якостей і спроможностей. Ідеться

тільки про критерій належності до однієї з багатьох груп, що контролюють чи перебувають у безпосередньому наближенні до контролю за центром влади. Окреслені в такий спосіб владні еліти позбуваються ідеологічно-містичного ореолу та стають об'єктом, придатним до вимірювання, – зокрема, до вимірювання їхньої якості, зокрема й через призму кримінального закону.

Вже не дивують тези-висновки на кшталт: “корупція в Україні досягла національних масштабів: від найвищого рівня, де вона дає змогу окремій елітарній групі красти в країні мільярди, до найнижчого, де вона перетворилася чи не на єдиний засіб виживання” [14]. Своєю чергою, вітчизняна і міжнародна спільноти безапеляційно погоджуються з існуванням в Україні “елітарної корупції” (корупції високих посадовців) [7] тощо.

Свого часу на “Радіо Ера FM” у прямому ефірі обговорювали рейтинг журналу “Фокус” зі 130 найбагатшими людьми України. Під кінець передачі якийсь радіослухач зателефонував і запитав, чи усвідомлюють запрошені в студію експерти, що усі ці “багатенькі буратини” – бандити та злодії. Один з експертів прямо відповів, що немає сенсу заперечувати очевидне: звісно – переважно бандити та злодії. Другий експерт мовчазно погодився. На виправдання фігурантів “списку-130” зауважили, що в інших державах багатіями також часто ставали бандити і злодії [16].

Які ж ознаки “злочинців з еліти”, зокрема і “елітарної злочинності” загалом?

Відповіді на це запитання можна частково знайти, проаналізувавши дослідження, проведені у межах анкетування громадськості стосовно проявів та рівня корумпованості вітчизняної еліти [23].

Переважно до еліти зараховують олігархів (62 %), бізнесменів (40,9 %), депутатів (41,9 %), чиновників (37,4 %) і тільки 24 % зараховували до еліти інтелігенцію, 21 % партійних лідерів. У своїй більшості елітарна злочинність ототожнюється з держелітою і бізнес-елітою.

Еліта відрізняється від пересічних громадян такими ознаками: це родинні зв'язки, походження (42,7 %), найвищий рівень доходу, заможність (40,7 %), зв'язки з впливовими людьми (40,5 %). Представники еліти, на думку респондентів, вважають себе “надлюдьми”. Їм усе дозволено (53,6 %), вони прагнуть встигнути “урвати” все від тих можливостей, які вони мають в розпорядженні нині (52,1 %) і бажають будь-якими методами, шляхами досягти матеріальної і політичної переваги (43,4 %). 26,5 % опитаних вважають найважливішою причиною корупції еліти те, що вона не має стійких моральних цінностей. Багато в чому ця причина пов'язана з тим, що в процесі конкурсів, виборів, висунення чиновників на керівні посади дуже суб'єктивно встановлюються морально-етичні, недостатні значення надається вимогам до професійної кваліфікації.

Серед злочинів, найчастіше притаманних еліті, можна виокремити: фінансові (72,8 %), корупційні (66,7 %), перевищення повноважень (43,9 %). Наведена статистика засвідчує, що переважно злочини вчиняють представники таких видів еліт: кримінальні авторитети (61,5 %), депутати (59,5 %), керівники органів влади (54 %), банкіри (34,3 %).

На думку пересічних громадян (за результатами опитування), елітарна злочинність має більш прихований характер, аніж звичайна злочинність. 47,5 % респондентів виокремили те, що вона породжує недовіру суспільства до влади, має чи не найнебезпечніший характер.

Своєю поведінкою, – проголошуючи високоморальні цінності і одночасно їх порушуючи, – правляча еліта України розбещує суспільство, що призводить до корозії моральних цінностей. Люди, особливо молоді, починають думати, що досягти “елітарних” позицій в суспільстві можна, лише не обмежуючи себе нормами моралі. За даними опитувань, вже зараз 11 % молоді визнають, що на них норми моралі не поширюються, 21 % – ігнорують закон, 25 % – вважають, що рівень і якість освіти в житті не має значення, головне – мати багатих батьків, родичів чи “своїх людей” у владі чи комерційних структурах. Отже, серед молоді існує стійка тенденція до зниження морального порога, і якщо вона збережеться, то жити в аморальній державі може стати нормою.

Рівень повної підтримки дій влади (як інститутів, так і персоналій) не перевищує 8–11 %; лише 6 % громадян засвідчують позитивне ставлення до нинішньої правлячої еліти України, більшість (53 %) дотримується протилежної думки, а майже кожний третій (30 %) до правлячої еліти абсолютно байдужий.

Тому сьогодні, на жаль, є усі підстави вважати, що відбувається зниження якості української еліти в усіх видах її прояву. І пов'язано це, насамперед, із неналежним добром кадрів та великою корумпованістю її представників.

Тож, хто така особа злочинця – представника вітчизняної еліти?

Як видається – це звичний комплекс ознак, які її характеризують: властивості, зв'язки, відносини, моральний і духовний світ, взяті у розвитку, взаємодії із соціальними та індивідуальними життєвими умовами тощо, що тією чи іншою мірою можуть значно вплинути на вчинення злочину. Цей комплекс ознак може бути різним залежно від цільового призначення. Він може мати кримінально-правове значення, оскільки впливатиме на кваліфікацію (наприклад, посадове становище особи), кримінально-процесуальне (наприклад, вік, стан здоров'я, сімейний стан – у застосуванні запобіжного заходу), кримінологічне (наприклад, судимість) тощо.

Висновки. Аналізуючи особливості криміналістичної характеристики особи злочинця, який є представником вітчизняної еліти, необхідно знати і враховувати вищезначену сукупність обставин, які, з одного боку, мотивують його поведінку, а з іншого, – будуть істотним чинником, який ускладнюватиме доказування його вини та притягнення до кримінальної відповідальності.

1. В юриста “до мозга костей” Інни Богословської новий Указ Президента викликав гомеричний сміх. – 2007. – 26 квіт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.era-ft.net>. 2. Волга В. Политическая элита занимается только обслуживанием своего места / В. Волга // Киевский телеграф. – 2003. – № 12. 3. Воронцова Т. Ціннісний та функціональні підходи до характеристики української політично-управлінської еліти / Т. Воронцова // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 18/ 19. – С. 95–96. 4. Журавський В. Політична еліта України: теорія і практика трансформації / О. Кучеренко, М. Михальченко, В. Журавський. – К., 1999. – С. 177. 5. Забужко О. Нужно растить мозги / О. Забужко // Диалог UA. – 2006. – 22 сент. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dialogs.org.ua/ru/material/view/1/7961. 6. Зиновьев А. Запад. Феномен западнизма / А. Зиновьев. – М., 1995. – С. 116. 7. Канадсько-український проект сприяння доброчесності. Підсумковий звіт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.old.acrc.org.ua/file.../Canada_UL<Taine_mtegrity_report_TJKR.doc. 8. Кашкарова Т. Кресла и деньги. Чиновничье-предпринимательский альянс держит контрольный пакет акций в политике России / Т. Кашкарова // Независимая газета. – 1997. – 2 апр. 9. Козаков В. М. Політична еліта: особливості суб'єкт-об'єктної взаємодії механізмів формування системи цінностей державного управління в Україні / В. М. Козаков. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ji.lviv.ua/n45texts/kozakov.htm. 10. Корнієнко В. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні / В. Корнієнко, В. Добіжжа. – Вінниця: ВНТУ, 2009. – С. 119–124. 11. Кремень В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації / В. Ткаченко, В. Кременець. – К., 1999. – С. 421. 12. Кухта Б. Політичні еліти і лідери / Б. Кухта. – Львів, 1997. – С. 205. 13. Кучма Л. “Мне не нужны сторонники, которые поддерживают просто действующую власть или меня лично” / Л. Кучма // Факты и комментарии. – 1999. – 15 окт. 14. МВФ сприяє процвітанню корупції в Україні? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: spriyayu-prosvitannui-korarsiyu-v-ukrayini-14535.html. 15. Мінаков М. Якість влади: спроба оцінки українських еліт / М. Мінаков. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. 16. Нова угода снайперів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sd.org.ua/news.php?id=17340>. 17. Политология на российском фоне. – М., 1993. – С. 340–341. 18. Політична еліта і політичне лідерство. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zalik.net/index.php?option=com_content&view=article&id=72:2011-03-05-12-2105&catid=39:2011-03-02-00-21-53&Itemid. 19. Проблеми формування сучасної української еліти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-9860.html>. 20. Рудич Ф. Випробування асортиментом. Кого із 26 претендентів не соромно буде бачити у президентській мантії? / Ф. Рудич // Віче. – 2004. – № 9. – С. 7–11. 21. Світова влада – Україна завтра. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraina-zavtra.info/svitova-vlada/>. 22. Себайн Д. Історія політологічної думки / Д. Себайн – К., 1997. – С. 97. 23. Элитарные кланы. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ru/documents/klan.pdf.